

Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericesti și al bunei conviețuiri interconfesionale

Miron Erdei¹

Rezumat:

Satul Cenaloș este așezat pe malul stâng al râului Barcău, iar denumirea i se trage de la planta numita „urzică”, care în Evul Mediu se găsea din abundență în aceste locuri. Cenaloș, în limba maghiară „Biharcsanalos” sau „Csalanos”, se traduce prin „Urziceni de Bihor”. În decursul istoriei, pentru numirea localității s-au folosit următoarele toponime: în anul 1342 – Chalanus și Ochalanus; 1395 – Chalanus; 1461 – Chalanos; 1692 – Szilanos; 1828 și 1851 – Csalanos.

Cenaloșul împreună cu satele Ciuhoi și Sfârnaș fac parte din comuna Sâniob, o localitate așezată pe malul drept al râului Barcău, în partea de nord-vest a județului Bihor. Este situat între Oradea și Marghita, la distanța de 35 km, respectiv 22 km de aceste orașe, într-o zonă cu dealuri line. Vechimea și existența localității este menționată pe la jumătatea secolului al XIII-lea în însemnările Abației de la Sâniob, o mănăstire benedictină de care aparțineau 25 de sate, toate amintite în registrele de dijme papale. Ocupația de bază a locuitorilor din zonă a fost agricultura și creșterea animalelor. Localitate are o cu populație mixtă, având o bună conviețuire în decursul istoriei români, maghiari, slovaci și evrei. Din punct de vedere numeric, satul a avut și are puțini locuitori, la ultimul recensământ, din anul 2011, înregistrându-se 256 de locuitori, români și maghiari.

Cuvinte-cheie:

sat românesc, istorie bisericească, școală confesională, conviețuire interconfesională

Din punct de vedere geografic, satul Cenaloș este situat în Câmpia de Vest a României, sectorul nordic, reprezentând subunitatea Câmpiei Barcăului, iar din punct

¹ Pr. Prof. Univ. Dr. Miron Erdei, profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ep. Dr. Vasile Coman” din cadrul Universității din Oradea. E-mail: prmironerdei@hotmail.com.

de vedere administrativ, din anul 2012, satul Cenaloș face parte din comuna Sâniob. El se învecinează la est cu satul Sârsig, la o distanță de 1 km; la vest, la o distanță de 1,5 km, este situată comuna Sîniob, la nord Pădurea Sîniob, la o distanță de 1 km, iar la sud, satul Ciuhoi, la 2 km depărtare. Față de municipiul Oradea, centrul de reședință al județului Bihor, Cenaloșul este așezat la o distanță de 35 km și la 25 de km față de orașul Marghita.

1. Istoria satului

În ceea ce privește numele satului Cenaloș vom ține cont de afirmația lingvistului Iorgu Iordan, care afirma că „toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte mai mult sau mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un mod oarecare sufletul popular”.² Denumirea satului Cenaloș se pare că vine din cuvântul maghiar „csalános”, care înseamnă „urzicari” sau, mai precis, „urziceni”. Acest sat s-a dezvoltat la marginea așezării Sâniob („Szent Jóbb”, magh.), care este prima localitate menționată în documentele vremii, mai precis în actul de danie din anul 1167,³ când mănăstirea din Sâniob primește în dar de la regele Geza 25 de sate care urmau să aparțină Abației Ordinului Sf. Benedek, la care în timp s-au adăugat o serie de alte proprietăți din zonă,⁴ păstrându-le până în sec. XIX, când iobăgia a fost abolită. Stăpânii acestui domeniu își aveau păstorii și lucrătorii lor, care și-au înjghebat așezările la marginea domeniului. De aici vechii locuitori au fost alungați pe partea stângă a Barcăului. O parte s-au așezat în perimetrul hotarului marcat de stăpâni cu „csuhay”, care în limba maghiară înseamnă borne, de unde se trage denumirea localității Ciuhoi,⁵ iar o altă parte s-au așezat mai la răsărit, într-un loc unde creșteau multe urzici, de unde își trage numele satul Cenaloș.⁶

Satul Cenaloș este amintit pentru prima dată într-un document din anul 1342, într-un proces dintre Toma, voievodul Transilvaniei, și fiii fostului palatin Doja. Locuitorii din Sfârnaș și Ciuhoi stau ca martori pentru cei din urmă. Acțiunea este dată pe 31 mai 1342 și apare astfel: „Capitulul (colegiul preoților catolici ai catedralei din Oradea, n.n.) din Agria raportează regelui Carol Robert (†16 iulie 1342) că potrivit însărcinării primite printr-o scrisoare a comitelui Pavel, judele curții regale, a trimis 2

² Iorgu Iordan *Toponimia românească*, București, 1978, p. 20.

³ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 156.

⁴ Jakó Zsigmond, *Bihar Megye a török pusztítás előtt*, Sylvester Niomda RT, Budapest, 1940, p. 228.

⁵ Arhiva Primăriei Ciuhoi, *Fond Primăria Ciuhoi*, text dactilografiat, copie.

⁶ Ioan Kleszken, *Istoria ținutului natal Csanaloș*, fragment din „Arborele genealogic al familiei Kleszken”, articol publicat în Wikipedia la 16 aprilie 2012, ora 02:31.

*Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericești și al buneii conviețuirii
interconfesionale*

oameni de mărturie: unul pentru Toma, voievodul Transilvaniei, celălalt pentru magistrul Iacob și Pavel, fiii fostului palatin Doja, cele două părți care se aflau în neînțelegere cu privire la moșia Chalanus. Acești oameni de mărturie, împreună cu doi delegați regali – de asemenea, unul pentru fiecare parte în litigiu – trebuiau să ia, în ziua de 26 mai, potrivit hotărârii amintitului comite Pavel, la fața locului, depozițiile martorilor aduși de părți pentru a se lămurii scopul cercetării; anume dacă în acel loc era o singură moșie Ochalanus, sau alături de acesta mai exista o moșie numită Chalanus, și cui aparține aceasta, sau aparținuseră aceste moșii”.⁷ În continuare documentul amintește o mulțime de martori care au dat mărturie pentru fiii lui Doja și satele de unde proveneau aceștia, dintre care amintim pe Blasiu, fiul lui Nicolae de Sfârnaș, Lorand, fiul lui Sebastian de Sântimreu, Toma, fiul lui Ladislau de Fegernic, Gall de Ciuhoiu, Ștefan, fiul lui Ornic de Ciuhoi, și mulți alții.

A mai existat încă o localitate cu denumirea „Csalános” la 40-45 km nord-vest depărtare de actualul sat Cenaloș (azi, în Ungaria, aproape de localitatea Bagamér), atestată documentar în anul 1330,⁸ dar a fost distrusă în urma invaziei turcilor.

În decursul istoriei, localitatea Cenaloș a cunoscut mai multe denumiri, după cum aflăm în diferite lucrări: în 1342 se numea Chalanus sau Ochalanus, în 1395 Chalanus, în 1461 Chalanos, 1598 Chyalanos, 1692 Szinalos, în 1828 și 1851 Csanálos.⁹ A fost cunoscut și cu numele de Urziceni Vechi, iar mai târziu cu denumirea de Urziceni de Bihor.¹⁰

Din anul 1395, satul Cenaloș primește diplomă de recunoaștere între localități și figura ca parte componentă a domeniului Abației de Sâniob, împreună cu o unitate iobagială românească de 12 porți, iar o parte a moșiei aparținea domeniului Putnóki. Tot în acest an sunt amintiți iobagii români din Cenaloș (Chalanus) pentru că au furat 12 boi de pe domeniul Abației de Sâniob de care aparțineau.¹¹ Năvălirea tătarilor din anul 1241 asupra județului Bihor provoacă distrugeri și pe teritoriul comunei Ciuhoi. Sunt amintite pagubele provocate mănăstirii din Sâniob. După această pustiire satele sau refac repede, iar mănăstirea reprimește în anul 1472 sigiliul și drepturile pe care le-a avut înainte.¹²

⁷ Ioan Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, *Documente privind Istoria României, veacul XIV, C. Transilvania*, vol. IV (1341-1350), București, 1955, p. 91.

⁸ Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692)*, Magyar Történettudományi Intézet, Budapest, 1943, p. 138.

⁹ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I. A-N, București, 1967, p. 131.

¹⁰ Rác Anita, *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*, Debrecen, 2007, p. 68, col. 2.

¹¹ Jakó Zsigmond, *Bihar Megye a török pusztítás előtt*, Sylvester Niomda RT, Budapest, 1940, p. 223.

¹² *Ibidem*, p. 240.

După ce regele Matei Corvin întrerupe războiul cu cehii și ajunge la Buda, ordonă capitlului din Oradea să-l înregistreze pe Páli László în moșia din Urzicenii Alb (Fejér-Csanáros, lb. magh.), donată încă de tatăl său, Hunyadi János, și confirmată apoi de mama sa Elisabeta la 25 iunie 1461.¹³

După domnia huniazilor, satul Cenaloș trece în proprietatea familiei Pályi, iar în anul 1520 aflăm că moșier al acestui sat era familia Chyre din Álmosd, iar Cenaloșul era punct de vamă (aici se colectau birurile) și era administrat de Abația de Sâniob.¹⁴

După cucerirea cetății Oradea la 27 august 1660 de către turci, aceștia și-au întins stăpânirea și asupra localităților din partea de nord a orașului, ajungând sub dominația otomană principalele orașe și cetăți din comitat, ultima dintre ele fiind și Sâniobul. Teritoriul nou ocupat a fost organizat în pašalâc și subîmpărțit în 5 părți: Biharea, Șinteu, Sâniob, Pomezău și Beiuș.¹⁵ Un eveniment demn de menționat din această perioadă este cel în care ultimul căpitan al cetății Oradea, Rhédei László, îi scrie superiorului său, Acațiu Barcskai, că țărani din părțile Sâniobului s-au supus turcilor de bunăvoie, „dar situația de acum și jugul mai greu îi place foarte mult sărăcimii”.¹⁶ Această afirmație definește indirect apogeul suferinței și al umilinței la care au ajuns țărani români sub stăpânirea maghiară, preferând să fie supuși turcilor, deoarece erau mai toleranți decât creștinii occidentali.

Încercarea nereușită a turcilor de a cucerii Viena în anul 1683 a marcat începutul unei serii de înfrângeri. Primul contact al Bihorului cu noii cuceritori a avut loc cu ocazia campaniei de iarnă și primăvară din anii 1685-1686, când Sâniobul a fost prima cetate cucerită de la turci, în februarie 1686, de generalul austriac Caraffa cu o armată formată din 4.000 de germani și 3.000 maghiari, care îi înfrânge pe turci și-i obligă să predea cetatea și teritoriile din jur.¹⁷ După câțiva ani, în iunie 1692, armatele austriece îi alungă pe turci din cetatea Oradea, iar Transilvania intră sub dominația Imperiului Austriac, fapt care va schimba „jugul de lemn” al turcilor, cu „jugul de fier” al austriecilor, după cum afirma un cronicar maghiar.¹⁸ Din nefericire pentru români, noua stăpânire a adus cu ea nu doar o nouă orânduire, ci și un nou sistem de exploatare, cu abuzuri din partea autorităților din teritoriu și cu presiuni și viclășuguri

¹³ Gróf Teleki József, *Hunyadiak Kora Magyarországon*, Harmadik Kötet, Pestek, 1853, p. 243.

¹⁴ *Magyarország vármegyéi és városai (magyarország monográfiája)*, Bihar vármegye és Nagyvárad, „Apollo” irodalmi társaság, Budapest, 1901, p. 61.

¹⁵ Fényes Elek, *Magyarország geográfiai szótára*, Pesten, vol. I, 1851, p. 223.

¹⁶ Liviu Borcea, *Cronica de jale a lui Ioan Szalardi. Studiu critic*, Editura Arca, 2007, p. 64.

¹⁷ Fényes Elek, *op. cit.*, p. 223.

¹⁸ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Editura Nicolae Popovici, Oradea, 2006, p. 14.

inimaginabile din partea Bisericii greco-catolice, pe de o parte, și cu o acțiune prozelitistă calvină virulentă împotriva credincioșilor ortodocși, pe cealaltă parte.

După eliberare de sub turci, Bihorul a fost scutit pentru o perioadă de 1-3 ani de toate obligațiile față de stat și față de stăpânii de pământ, în vederea reconstituirii satelor și a cetății Oradea. Mai târziu însă, sarcinile iobăgești cresc pe an ce trece, fapt care a dus la nesupuneri și rezistență din partea locuitorilor. Astfel, la 10 august 1698, judele nobililor și un jurat al comitetului au întreprins o cercetare, la cererea districtului „Lunca românească”, în legătură cu darea dijmei din grâu și celelalte produse. Au fost ascultați 27 de martori de pe Valea Ghepișului, printre aceștia fiind și din Ciuhoi. Toți martorii au mărturisit că în districtul Luncii nu a fost niciodată dijmă în vin și grâu, ci ei dădeau stăpânului de pământ un porc și dijmă din albine.¹⁹

În urma încheierii urbariilor au fost inspectate mai multe localități, dintre care și satul Ciuhoi și Cenaloș. În februarie 1776, locuitorii satului Cenaloș s-au plâns într-o declarație că stăpânul de pământ Mihail Namiro a încorporat în pădurea sa un teren cu mărcini, pe care locuitorii de aici l-au primit în urmă cu 16 ani de la stăpânul de atunci Andrei Kovadzi și pe care l-au folosit ca pășune.²⁰ Nu s-au găsit date scrise despre felul cum s-a rezolvat această plângere a sătenilor. Mai târziu, satul Cenaloș va trece din proprietatea Abației de Sîniob în proprietatea familiei Fráter și Püspöky, pe la anul 1815 era în proprietatea familiei Ravozdi, iar în anul 1901 sunt menționate cu moșii însemnate familia Lukács Géza și moștenitorii lui Vikol Simon.²¹

a. Date demografice despre satul Cenaloș

Despre originea locuitorilor satului nu există date scrise. În general, lipsa documentelor de stare civilă pe perioade mai îndepărtate face ca problema demografică a satului Cenaloș să poată fi tratată mai bine abia din secolul al XVIII-lea. În anul 1552, în satul Cenaloș sunt amintite 5 gospodării. Dacă admitem că fiecare gospodărie avea cel puțin 5 membri, putem concluziona că în sat erau între 25 și 35 de locuitori. Dar această conscriere se referă mai ales la cei ce aparțineau domeniului Abației de Sîniob; cu siguranță că erau și alți locuitori în sate. O altă explicație poate fi aceea că în perioada stăpânirii otomane populația s-a rărit, fugind din calea turcilor.²² După retragerea turcilor în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczy II, populația se va rări din nou (1703-1711).²³ În conscrierile din anii 1730-1732 în Cenaloș apar 18 familii, ale căror membri erau iobagi cu liberă strămutare.

¹⁹ Fondul Arhivelor Statului, Oradea, *Dosar nr. 162*, fila 194.

²⁰ Fondul Prefecturii Județului Bihor, *Dosar nr. 161*, fila 303.

²¹ *Magyarország vármegyéi és városai (magyarország monográfiája)...*, p. 62.

²² Mezösi Károly, *op. cit.*, p. 123.

²³ Prefectura județului Bihor, *Registru recensământ din Plasa Oradea în anul 1712*, nr. 107, p. 17.

În ceea ce privește apartenența confesională a locuitorilor din satul Cenaloș, aceștia împărțeau 5 credințe diferite. Aflăm astfel din șematismul pe anii 1842-1896²⁴ și din recensământul din anul 1930 că în Cenaloș existau următoarele confesiuni:

Șematismul pe anii:	1 842	1 851	1 879	1 880	1 895	1 896	193 0 ²⁵
Ortodocși	340	38	15	16	4	14	29
Greco-catolici	12	360	288	289	294	296	345
Romano-catolici	160	152	164	165	136	134	99
Reformați	8	17	21	15	16	39	23
Evangelici	3	7	20	22	8	14	12

Din aceste mărturii scrise remarcăm faptul că, până în anul 1842, cenălășenii erau majoritari ortodocși, respectiv 340 de suflete, iar greco-catolici erau doar 12 suflete, alături de ei conviețuind și maghiari, care împărțeau cele trei religii specific apusene. După trecerea lor la „uniție”, petrecută în anul 1842, după 9 ani mai existau încă 38 de credincioși ortodocși, iar 360 de credincioși erau declarați greco-catolici. Concluzia logică este că satul Cenaloș a fost un sat ortodox de la începutul existenței sale, făcând față acțiunii de convertire a românilor din Transilvania la catolicism timp de 143 de ani (1699-1842), după care, în împrejurări speculative și viclene, au trecut la noua religie cu speranța într-un viitor mai bun.

Ocupația de bază a cenălășenilor era cultivarea pământului. La anul 1730 aflăm că existau 18 familii, toți iobagi cu liberă strămutare, aceștia aveau împreună cu ei 4 copii, fără jeleri (țărani fără pământ, dar nu iobagi, n.n.) în sat. Dețineau 24 de boi, 18 vaci, 13 porci, 29 de iugăre sesia, 16 iugăre semănătură de toamnă, fânațe pentru 5 cosași (rât) și vii pentru 9 săpători.²⁶

Fiind așezat într-un teren fertil, cu hotarele îmbrățișate de râul Barcău și afluentul său Almășel, satul Cenaloș a avut o situație economică apreciabilă. În perioada stăpânirii habsburgice s-a pus problema reglementării raportului dintre iobagi și stăpânii de moșii,

²⁴ Șematismele Diocezei romano-catolice și greco-catolice din anii 1842-1896.

²⁵ Recensământul general al populației române din 1930 după neam, limbă și religie, vol. II, 1938, p. 554 .

²⁶ Fondul Arhivelor Statului, Oradea, Conscripția pe anul 1730-1732, fila 263-264.

*Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericesti și al buneii conviețuirii
interconfesionale*

reglementare care a fost cuprinsă și în legea urbarială din anii 1759 și 1769. Această lege, în multe cazuri a fost răstălmăcită de către nobili. Cu ocazia reglementării urbariale din 1772, conform instrucțiunilor regale, în Bihor au fost constituite 4 clase, în care au fost încadrate toate localitățile, în funcție de beneficiile și neajunsurile lor (beneficio et maleficio). Localitățile Sâniob, Cenaloș și Sfârnaș sunt categorisite în clasa I, iar Ciuhoi, în clasa a II-a. Din mai multe considerente, satul Cenaloș are următoarele beneficii: pământul arabil este dispus în două călcături, din care o parte este de calitate bună și produce grâu curat, iar cealaltă este de calitate mai slabă. Fânățul este de bună calitate, într-o parte a lui se cosește și a doua oară. Are aproape târgurile din Oradea, la 33 de km, iar cel din Marghita, la 23 de km. Pășunea este din belșug, iar apă pentru animale au suficientă din Barcău. Localnicii nu dau dijmă. În promotorii pot lucra pentru bani. Au dreptul să-și vândă băuturile timp de 3 luni pe an. Au apă pentru topitul cânepii, au moară de apă și au dreptul să culeagă fructe de pădure. În ceea ce privește neajunsurile se precizează că o parte din pământ este steril, iar localnicii nu obișnuiau să-l gunoiască. De asemenea, pârâul Gepiș inundă uneori o parte din fânațe.²⁷ Deducem din aceste informații că locuitorii satului erau țărani liberi, cultivau cerealele pe pământurile proprii, dețineau pășuni și fânețe unde își creșteau vitele și aveau posibilitatea să facă comerț cu produsele pe care le aveau în calitate de producători.

În anul 1865 în satul Cenaloș existau 3 stăpâni mari de pământ și 75 de stăpâni mici.²⁸ Mai târziu, posesiuni mai mari vor avea doar 2 familii: Lukacs Gezank și Vikol Simon, pe care le lucrau sătenii pentru a-și câștiga cele necesare traiului. Majoritatea locuitorilor erau iobagi cu liberă strămutare, până la jumătatea sec. al XIX-lea, când iobăgia a fost abolită, iar în prima jumătate a sec. XX majoritatea locuitorilor din Cenaloș erau plugari.²⁹

Analizând recensământul din anul 2011, constatăm că în satul Cenaloș au apărut confesiuni care nu au fost menționate niciodată în istoria sa până la începutul sec. XXI.³⁰ Explicația o găsim în libera circulație a persoanelor după desființarea comunismului, în fluxul populației rurale spre mediul urban (și invers) și în vânzarea gospodăriilor rămase libere.

Cultul	Ciuhoi	Cenaloș	Sâniob	Sfârnaș	Comuna Ciuhoi	Procente
--------	--------	---------	--------	---------	---------------	----------

²⁷ Fondul Prefecturii Județului Bihor, *Clasificatorul localităților din Plasa Eriu*, Dosar nr. 166, p. 167.

²⁸ *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövédelme*, Budapest, A magyar kir. Nyomdából, 1865, p. 89.

²⁹ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Fișa familiară a credincioșilor*, p. 13-59.

³⁰ *Recensământul populației și al Locuitorilor din anul 2011. Centralizator RPL 2011, Comuna Ciuhoi.*

Ortodox	299	164	27	172	662	28,9716
Romano-catolic	8	72	971	2	1053	46,0832
Greco-catolic	2	10	0	8	20	0,8753
Reformat	4	3	357	11	375	16,4114
Baptist	5	2	7	1	15	0,6565
Penticostal	73	5	0	56	134	5,8643
Adventist	2	0	3	0	5	0,2188
Martorii lui Iehova	0	0	0	3	3	0,1313
Nedeclarat	15	0	0	3	18	0,7877
Total	408	256	365 ¹	256	2285	100 %

Recensământul pe religii din anul 2011 în comuna Ciuhoi

c. Date sociologice despre satul Cenaloș

În ceea ce privește viața socială a locuitorilor din Cenaloș nu există documente care să ofere informații în acest sens. Citind procesul-verbal întocmit în data de 6 iunie 1939 de protopopul de Marghita, cu ocazia examinării copiilor la școala din satul Cenaloș, aflăm că „la examenul de religie copiii au fost îmbrăcați național, disciplinați și atenți, hainele bisericii bine îngrijite, biserica curată...”³¹ Deducem din această precizare că în acest sat era obiceiul de a se purta o vestimentație specifică zonei, păstrată din moși-strămoși, iar credincioșii din sat acordau o atenție deosebită locașului de rugăciune unde se adunau la sfintele slujbe.

În privința caselor în care locuiau cenălășenii în trecut ne stau mărturie construcțiile rămase în sat de la începutul sec. al XX-lea. Unele case erau zidite din cărămidă arsă, numite „tieglă”. Cele mai multe aveau pereții din pământ bătut sau din cărămidă de lut nears, numită popular „voioagă” și erau acoperite cu țiglă, numită „cerep”, care inițial au avut forma de solzi. Casele aveau formă dreptunghiulară și erau așezate perpendicular pe

³¹ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Procese verbale pe anul 1939*.

ulița satului. La stradă aveau o cameră, numită „sobă”, cu 2 geamuri mici, numite „oblace”, și se numea „casa cea mare”, care se păstra curată, respectiv „chistași”, cu „perini” și „dricară” umplute cu pene de gâscă sau de rață și erau folosite pentru dormit iarna. Aceasta, de obicei, era pardosită cu scânduri. Ea se continua cu o altă cameră intermediară, numită „tindă”, unde se locuia vara și tot aici erau primiți musafirii, numiți „uspătoi” (de la ospăț, n.n.). Din aceasta se trecea în a treia cameră, unde era bucătăria, numită și „casa cea mică”, în care se afla un cuptor pentru copt pâine și pentru gătit mâncarea. Cei care aveau o situație materială mai slabă aveau doar 2 camere.³² Sub același acoperiș, de-a lungul camerelor înspre curte se găsea un „târnaț” (prispă sau pridvor) zidit din cărămidă până la 1 m înălțime sau era confecționat din scândură și stâlpi de lemn, care se închidea cu o ușă numită „roștieu”.

În trecut, camerele nu aveau podele, ci se prepara „tină de lipit”, din lut frământat cu pleavă de grâu, bălegar de cal și apă, care se întindea pe jos și se nivela. Din când în când era „lincilit” cu același material, dar mai moale, pentru a nivela gropile apărute. Treptat peste lutul gol s-a pus catran, apoi linoleum, iar mai târziu pardoseală de lemn. Seara, camerele erau luminate cu lumina focului din sobă sau cu un fel de candelă, numită „meci”, confecționată dintr-o cană cu „oloi”, adică ulei de „floraică”, adică floarea-soarelui, în care se punea o coajă de pâine cu fitil în mijloc din „ronghi”, adică cârpă, iar după anul 1900 se folosea lampa de petrol cu feștilă. Familiile mai înstărite foloseau lampă cu „cigă”, adică cu scripete și lanțuri, care aveau la un capăt o contra-greutate, iar la celălalt capăt era lampa cu abajur de sticlă, care amplifică lumina din lampă. Ea era atârnată de tavan și avea și un rol decorativ. Curentul electric a fost introdus în Satul Cenaloș în anul 1962, când stâlpii de iluminat pe timp de noapte au impresionat pe săteni până la lacrimi.³³

Pentru a proteja casa de fum a fost scos afară cuptorul și zidit aproape de casă, în bucătărie rămânând doar soba de gătit, zidită din cărămidă sau teracotă, iar dacă era din fier sau fontă se numea „șpor”. În această cameră se locuia iarna, fiind tot timpul încălzită. Vara bucătăria era mutată lângă cuptor, sau cei mai înstăriți, numiți „găzdăgoi”, își zideau o bucătărie de vară numită „coihă” (cuhnia, lb. rusă). Lângă bucătăria din casă se afla și o mică cămară pentru alimente, numită „șpais” (speise, lb. germ.). Cămara pentru păstrat alimentele peste an, numite „bucate”, era zidită separat de clădirea casei. Tot în curte era zidită în demisol și o pivniță pentru păstrat vinul. Cei care cultivau vița-de-vie pe „Dealul Ciakiheghi”, dincolo de râul Barcău și la est de

³² Într-o arie foarte extinsă a spațiului rural din Bihor există o similitudine lexicală și organizatorică privind casa și gospodăria țaranului român. Toate aceste detalii pot fi analizate și comparate la Vasile Todinca, Mihaela Bulc, *Lumea satului românesc în răspunsuri la chestionarele Muzeului Limbii Române din Cluj (zona Bihorului)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012, p. 153-324.

³³ Informații primite de la Erdei Iuliana (n. 1939) din Cenaloș, în anul 2019.

satul Sâniob, și-au construit pivnițe la poalele dealului, unde preparau toamna vinul și îl păstrau aici peste an. „Pejnița”, cum este numită, avea la intrare o cameră, numită „poaită”, unde se lua masa când se lucra vara în vie, iar duminica gazda viei venea aici cu rudeniile, numite „neamuri”, sau cu prietenii și degustau vinul.

Majoritatea gospodăriilor aveau în curte, numită „ocol”, construcții anexe destinate creșterii animalelor: coteț de găini și de porci, grajd, numit „poiata”, pentru vaci și cai, iar mai în spatele curții aveau „goreu” pentru depozitat știuleții de porumb, „șură” pentru depozitat fânul uscat și „sii” unde se depozitau lemnele pentru foc. Locuitorii mai gospodari aveau în inventarul gospodăriei lor o serie de unelte agricole menite să-i ajute la munca câmpului. Pe peretele din dosul casei erau păstrate cele două tălpi ale războiului de țesut, iar în podul caselor erau păstrate accesoriile acestora, care erau asamblate iarna în casă pentru ca femeile să țesă pânzeturi, din care apoi confecționau cămăși, ștergare, cearșafuri, saci, cergi etc. necesare în gospodărie.

Hotarele satului Cenaloș au unele denumiri care se păstrează până azi prin tradiția orală a locuitorilor, ele purtând numele celor care le-au avut în posesie odinioară. Astfel, în nord se află „Togul (hotarul) Lucaci” sau „Togul Domnului”, după numele lui Lukacs Gezank; la vest se află „Togul Vikol”, după numele lui Vikol Simion, iar la răsărit „Togul Szabö”, după numele lui Szabö. La sud de sat se află „Dealul popii”; numit așa deoarece făcea parte din sesia parohiei, iar la sud-est se află „Dealul Ciuncărechi” (Csanka-rét = pășune ciuntită, lb. magh.), la poalele căruia se află un izvor numit „Fântâna Boșky”, după numele celui ce a săpat-o.

Odată cu încheierea procesului de colectivizare din anul 1962, țăranii au fost deposedați de toate terenurile pe care le aveau în proprietate, fiind obligați să le predea de bună voie Statului comunist. Cu toate acestea, agricultura satului a cunoscut un avânt prin mecanizarea agriculturii, fapt care a dus la lucrarea mai rapidă și mai bună a pământului și la obținerea de recolte bogate. Astfel țăranii au ajuns să își lucreze propriul lor pământ, fiind organizați în Cooperativa Agricolă de Producție Cenaloș; unii dintre ei lucrând atât în agricultură, cât și în industrie. Majoritatea femeilor din sat lucrau în agricultură, iar majoritatea bărbaților, în industria orașului Oradea.

Din cele amintite mai sus rezultă că în anii socialismului satul Cenaloș a cunoscut o înflorire economică, care a dus la ridicarea continuă a nivelului de trai al populației. Aceasta ne-o demonstrează și aspectul satului, care este alcătuit aproape tot din case noi, bine îngrijite și curate, cu un cămin cultural încăpător, cu drum asfaltat din șoseaua DN 19E până în centrul satului, realizat în anul 1978 și reasfaltat abia în anul 2019, prilej cu care s-a asfaltat și restul drumului care face legătura cu Sâniobul și orașul Săcuieni.

În ceea ce privește apartenența etnică a locuitorilor din Cenaloș aflăm că în anul 1919 trăiau 513 locuitori, dintre care 334 erau români, iar restul erau slovaci, maghiari,

*Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericești și al buneii conviețuirii
interconfesionale*

ruteni și evrei.³⁴ Din rapoartele recensământului din anul 2011 aflăm că în satul Cenaloș existau 205 români, 49 de maghiari și 2 slovaci, respectiv 256 de locuitori. În prezent în sat există 161 de clădiri, 127 de gospodării, iar populația stabilă numără 256 de locuitori.³⁵ Un aspect interesant este faptul că în satul Cenaloș nu au existat nici țigani și nici rromi niciodată.

Etnia	Ciuhoi	Cenaloș	Sâniob	Sfârnaș	Comuna Ciuhoi	Procente
Român	378	205	27	242	852	37,2867
Maghiar	19	49	1214	14	1296	56,7177
Țigan	5	0	122	0	127	5,5580
German	0	0	2	0	2	0,0875
Slovac	3	2	0	0	5	0,2188
Evreu	3	0	0	0	3	0,1313
Total	408	256	1365	256	2285	100 %

Recensământul pe etnii din anul 2011 în comuna Ciuhoi

Analizând recensământul din anul 1869, observăm că 19 locuitori din sat s-au declarat evrei.³⁶ Informații scrise despre cele câteva familii de evrei nu există. Din mărturisirile făcute de bunicul meu, Erdei Petru, fiului său Dumitru, când acesta era copil, am aflat că în satul nostru au existat trei familii de evrei. În jurul anilor 1900 o familie locuia în partea de est a Dealului Ciuncărechi, pe unde trece „Drumul țării”, azi DN 19E, și avea un han unde trăgeau drumarii care mergeau la târgurile din Oradea sau din Marghita. Locul acesta poartă denumirea până azi de „Fogadău” (han, lb. magh.) și aici au avut loc furturi și chiar crime comise de tâlharii din acele timpuri. Astăzi găsim pe acest deal doar Cimitirul evreiesc, în care se află 5-7 morminte însemnate cu lespezi de piatră, având pe ele înscrisuri ebraice. Din anul 1980 și până în anul 1990, cimitirul a fost îngrijit de familia cantorului din sat, Erdei Dumitru, fapt pentru care a primit din partea Comunității Evreilor din Oradea dreptul de a cultiva cei 20 de ari de teren din jurul cimitirului.

³⁴ Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dictionarul numirilor de localități cu populație română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ediția a II-a, Editura „Asociațiunii”, Sibiu, 1919, p. 48.

³⁵ *Recensământul populației și al Locuințelor din anul 2011. Centralizator RPL 2011, Comuna Ciuhoi.*

³⁶ *Az 1869. Évi népszámlálás vallási adatai*, Összeállította: Sebök László, KSH Levéltár, 2005, p. 64.

A doua familie se numea Beim și locuia pe ulița cimitirului, unde aveau un „bold”, respectiv un magazin și o măcelărie, precum și multe altele în satele învecinate, iar în Marghita avea o bancă. Proprietarul a rămas în memoria sătenilor ca un om avid după câștig, deoarece a lăsat fără pământ pe cei care cumpărau „pe așteptare” de la magazin și nu își plăteau datoria la termen. Informații despre familia lor sunt până prin anii 1930, când au plecat din sat.³⁷

A treia familie se numea Prais și a locuit în mijlocul satului, având o bună vecinătate cu bunica mea dinspre mamă, Pop Maria. Din nefericire, toți membrii familiei au fost trimiși de nemți în lagărele de exterminare în anul 1944. Tatăl meu, copilul Erdei Dumitru pe atunci, a fost martor al aceluia moment când familia Praid și-a luat rămas bun de la toți sătenii, după care au fost duși de honvezi cu căruța la Sâniob, urmând a fi îmbarcați în trenurile morții... Unii dintre cei prezenți au afirmat următoarele: „Ăștia nu se vor mai întoarce acasă niciodată...”. Au reușit să scape ca prin minune doar doi copii: Sony și Ilono, care s-au ascuns în timpul raziei. Ei s-au întors în sat doar când erau adolescenți, pentru a vinde casa părintească, în care era și un „bold” și o crâșmă. Înainte de a pleca din sat au intrat în grajdul vecinului lor, Pop Miron, de unde au scos, de sub ieslea cailor, două ceasuri de aur, pe care le-au ascuns înainte a fi ridicăți părinții lor. Terenul a fost cumpărat de Hava Pavel și o lungă perioadă de timp (1950-1990) el a fost locul de joacă al copiilor din sat.³⁸

Situat într-un loc ideal, la intersecția străzii Morii cu cea Principală, tânărul teolog Erdei Miron a ridicat aici o cruce de beton cu înălțimea de 3,5 m, împrejmuită cu gard de fier pe fundație, în semn de slavă și mulțumire lui Dumnezeu pentru finalizarea seminarului și reușită la Facultatea de Teologie. Acțiunea a avut loc într-o noapte de octombrie a anului 1986, deoarece era interzisă amplasarea unor astfel de însemne creștine în perioada comunistă. După căderea comunismului, în anul 1994 terenul a fost cumpărat de familia Erdei Dumitru și transformat în parc de agrement în folosul comunității din Cenaloș, pe care proprietara Erdei Iuliana îl întreține și azi, în pofida vârstei de 80 de ani.

2. Istoria parohiei ortodoxe

Mărturiile arheologice sau documentare nu există cu privire la existența unor biserici sau schituri vechi în hotarul sau în vatra satului. Există însă unele informații cu privire la dispariția unor localități după anul 1291. Istoricul maghiar Jakó Zsigmond amintește despre un astfel de fenomen petrecut pe latura stângă a Barcăului, unde se afla satul Maria Magdalena, vecin cu satul Cenaloș.³⁹ Acest sat se pare că a fost distrus în anul 1241-1942, când tătarii au năvălit și în Bihor, omorând fără milă localnicii,

³⁷ Informații primare de la Erdei Dumitru (n. 1940) din Cenaloș, în anul 1919.

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ Jakó Zsigmond, *op. cit.*, p. 240.

distrugând satele, prădându-le gospodăriile și ducând în robie mulți locuitori. Regele Bela IV, dorind să reorganizeze Transilvania, invită alți coloniști în ținuturile afectate, oferind privilegii mari celor care au răspuns chemării sale.⁴⁰

Până în prezent s-a vorbit în diverse studii doar despre Parohia greco-catolică (unită) din Cenaloș, care a luat ființă abia în anul 1842. Din procesele verbale și din documentele arhivei parohiei aflăm că până la această dată credincioșii aparțineau de Parohia Ortodoxă din Cenaloș și aveau o biserică din pământ bătut. În Registrele de evidență ale botezaților, cununaților și decedaților dintre anii 1770 și 1842, înscrierile se făceau în limba română cu caractere chirilice, iar slujbele religioase se făceau în biserica cu hramul „Mai marii voievozi”, adică Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril.⁴¹ În anul 1842 este consemnată trecerea la uniație, adică la noua religie greco-catolică, iar în registrele amintite, de la aceasta dată, înscrierile se fac în limba română cu caractere latine, iar în anul 1866 pe locul vechii biserici s-a zidit noul lăcaș de cult cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae, existent până în prezent.

În lupta pentru apărarea credinței noastre strămoșești, românii din satele Ardealului au avut mult de suferit, purtând o luptă nedreaptă, istovitoare și simultană cu două instituții foarte puternice la acea vreme: Biserica Catolică și puternicul ei episcopat din Oradea Mare și cu Biserica Reformată.⁴²

În vara anului 1723, când Dieta din Bratislava discuta problema dijmelor, episcopului catolic din Oradea i s-a raportat că iobagii îi silesc pe preoți, cu armele, să părăsească unirea cu catolicii.⁴³ În luna aprilie 1736 a avut loc la Spinuș (comună vecină cu Cenaloșul) o mare adunare populară, la care întreg poporul prezent a jurat credință episcopului ortodox de Arad și a decis alungarea din biserică și din sate a preoților care au trecut la uniație. În anul 1794 locuitorii din Sfârnaș se plâng că preotul vrea să-i unească, deși s-au lepădat de credința strămoșească deja 60 de suflete și parohul lor, iar biserica au dat-o uniților. De asemenea, în anul 1799, locuitorii din Ciuhoi se revoltă împotriva parohului Ioan Popovici, care împreună cu cantorul doresc să-i forțeze să treacă la uniație, motiv pentru care au cerut înlocuirea lor. Drept urmare, preoții din Ciuhoi și Bogeii, „în contra ordinelor mai înalte” pe care le-au primit, au ținut în Ciulești o adunare de popor și au adunat bani ca să-l trimită pe preotul din Ciuhoi la vladica ortodox din Arad, ca să primească instrucțiuni.⁴⁴

⁴⁰ C. Daicoviciu, Ștefan Pascu, V. Chereșteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei Republicii Populare Române, ediția a II-a, București, 1960, p. 80.

⁴¹ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Însemnarea celor ce se reposază*, din 6 aprilie 1770.

⁴² Vezi detalii la Nicolae Fîru, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în luptă cu Unirea 1700-1750*, Editura Tiparul Tipografiei și Librăriei diecezane, Caransebeș, 1913, p. 8-9.

⁴³ Fényes Elek, *op. cit.*, p. 224.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 225.

Nemulțumirile românilor au crescut treptat în toate satele românești din județul Bihor, și în special în cele din Protopopiatul Luncii, datorită propunerilor umiltoare înaintate de episcopul unit Samuil Vulcan cancelariei imperiale de la Viena: preoților ortodocși să li se interzică a intra în satele în care oamenii lui lucrează pentru a le converti la unire; cei care descurajează oamenii să treacă la unire „să fie arestați și învățați minte de autorități” (sic!); dacă Comitatul a dat biserica uniților, celor rămași să nu li se dea voie să-și facă altă biserică și să-și țină alt popă, „chiar dacă ar număra ea peste 100 de familii, ci să se îndrume a frecventa – dacă nu vreau să se unească – bisericile din satele ortodoxe vecine”. Evident că împăratul auzind doleanța unui mare reprezentant al românilor, care simțea și trăia alături de ei, i-a îndeplinit cererile, aprobându-le la 29 octombrie 1819.⁴⁵

Din respect față de toți cei care au luptat din răsuputeri, cu ochii în lacrimi și cu inima sfâșiată de durere, pentru credința care li s-a furat, voi menționa doar satele asupra cărora s-au făcut mari presiuni din partea uniaților și a celor care au făcut contestații că au fost trecute cu forța și prin înșelăciune la uniație: Giriș, Nojorid, Bicăceni, Sfârnaș, Copăceni, Rogoz, Uileac, Prisaca, Ciuhoi, Cociuba, Mociar, Pișcolt, Fegernic, Sânlazăr, Borod, Săbolciu, Parhida, Topa de Criș, Petreu, Tărian etc. etc.⁴⁶ În unele sate, cum ar fi Sărsig, Spinuș și Nădar, s-au făcut plângeri către autorități că au fost plătiți oamenii cu bani pentru a trece la unire, iar în Sărsig au trecut 42 de familii, iar „casa parohială, biserica și tot ce-i aparținea s-a dat uniților”.⁴⁷ Acolo unde satul întreg trecea la unire, cum a fost cazul în Chioag, parohului i se dădea venituri stolare la leafă între 300 și 400 fl. (florini, n.n.), iar preoților care treceau fără credincioși primeau o leafă de 150 și 200 fl. „din fondul religionar ungaric”.⁴⁸

Metode diversificate de convertire a ortodocșilor la uniatism s-au folosit până în anii 1948. În arhiva bisericii din Cenaloș este înregistrată declarația cu nr. 24 din 19 febr. 1947, în care credinciosul Feher Nicolae, de religie greco-ortodox, „declar, sub jurământ și față de martori, că toți copiii cari se vor naște din căsătoria mea cu Maria Banc de rel. gr. cat. vor fi botezați și crescuți în religia greco-catolică și nu voi împiedica cu nimic educația lor”.⁴⁹

Din respect față de adevăr, consider că fiecare credincios are datoria de a studia aceste note bibliografice menționate mai sus, pentru a cunoaște adevărata față a evenimentelor, care, din păcate, au produs și produc și azi suferință și nedreptăți... Din nefericire au fost unii preoți și credincioși, care, constrânși de autoritățile timpului sau

⁴⁵ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei, Județul Bihor*, Casa Națională a județului Bihor, 1936, p. 49-50.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 47-51.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 53.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁴⁹ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Reversal nr. 24/1947*.

*Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericesti și al buneii conviețuirii
interconfesionale*

ispitiți de diverse avantaje bănești și materiale oferite de amăgitori, au ales blidul de linte, renunțând la dreptul de născut întâi ortodox, pentru a primi o credință hibridă, inventată de oameni și împărați cu scopuri lumești și profitabile, menite să dezbinе ceea ce nu au reușit persecuțiile, umilințele și lipsurile îndurate de români secole de-a rândul: dezbinarea unițății de credință... Astfel s-au petrecut lucrurile și în satul Cenaloș, care a devenit un sat și cu credincioși greco-catolici din anul 1842.

a. Biserica parohială

Biserica din Cenaloș a fost ridicată în anul 1866 și a costat 24.000 de coroane.⁵⁰ Nu sunt informații în legătură cu numele ctitorului sau a preotului care a condus acțiunea și nici a meșterilor constructori. Ea a fost construită cu aportul financiar al credincioșilor. În ceea ce privește arhitectura, biserica are un stil romanic, remarcat prin semicercurile de la geamurile și ușile bisericii. Ea are forma de navă, cu absidă spre răsărit, cu lungimea de 22 m, lățimea de 9 m și înălțimea turnului de 25-30 m. Interiorul este împărțit în pronaos, naos și altar.

În partea de vest, deasupra pridvorului se află turnul clopotniță, numit „toromb”, specific bisericilor din Ardeal. Scările din interior sunt confecționate din lemn, având și ele vechimea bisericii. În turn se află trei clopote de dimensiuni diferite, având menirea de a anunța începutul slujbelor bisericesti, ora amiezii și plecarea sătenilor în lumea dreptilor. Clopotul mijlociu este în turn până în ziua de azi, dar celelalte două clopote originale au fost luate din turlă, ca multe altele din acea vreme, și folosite la fabricarea muniției pentru Primul Război Mondial. Martor ocular a fost chiar bunicul meu dinspre mamă, Pop Alexandru, care, fiind născut în 1909, a fost de față împreună cu alți săteni la acest trist eveniment, când soldații veniți în grabă după clopote le-au aruncat din turn în fața bisericii, lăsând gropi adânci în pământ, dar și în sufletul credincioșilor rămași fără clopotele bisericii. S-au bucurat doar copiii care și-au găsit loc de joacă în gropile rămase... Am auzit aceste informații chiar din gura bunicul meu, pe când eram elev la seminar, povestite cu ochii în lacrimi: lacrimi de durere după clopotele vechi și lacrimi de bucurie pentru clopotele noi, deoarece cel mare a fost cumpărat de tatăl său, Pop Florian (zis și „Păcurar”), iar cel mic a fost cumpărat din donațiile sătenilor.⁵¹

⁵⁰ În lucrarea *Magyarország vármegyéi és városai (magyarország monográfiája), Bihar vármegye és Nagyvárad, „Apolló”* irodalmi társaság, Budapest, 1901, p. 62, este menționat anul 1861 ca dată a zidirii noii biserici.

⁵¹ Din *Adresa nr. 102/1917* semnată de protopopul George M. Preancu din Marghita către Parohia Cenaloș și din *Ședința Consiliului eparhial din Oradea Mare* din 4 aprilie 1917, semnată de pr. vicar dr. Stan, aflăm că a fost înființată „Fondațiunea liturgică Petru Bónya din Ciănalăș”, în care răposatul Petru Bónya a depus suma de 1000 coroane pentru cumpărarea celor două clopote luate de armată. Nefiind perspective de a se cumpăra clopotele în viitorul apropiat, Ordinariatul a dispus ca suma „să se ridice dela banca din Szentyobb și să se trimită

În inventarul cu averea mobilă și imobilă a Parohiei Cenaloș din 5 octombrie 1930 se precizează că în turn există „una buc. clopot de 98 kg. cu tonul fis (fa diez, n.n.), din anul 1884 și unul clopot de 212 kg. cu tonul D, una buc. clopot de 53 kg. cu tonul A, cumpărate din colecta benevolă a credincioșilor în anul 1930”.⁵² Toate clopotele sunt așezate în „scaune de fier”, se precizează în același document parohial.

Odată cu trecerea timpului cele trei clopote și-au câștigat faima de a avea cea mai reușită armonizare și cel mai duios glas de pe toată valea Barcăului, cu care au scăpat satul nostru de nenumărate ori de urgențele vremii. Ca fiu al satului certific această apreciere și recunosc că aveam o mare bucurie în vremea copilăriei când auzeam clopotul mare cântând în „dricul” zilei, pentru a vesti țăranilor aflați la munca câmpului vremea plecării la casele lor, pentru masa de amiază...

Pereții bisericii sunt zidiți masiv din cărămidă, având o lățime de 0,50 m. O lungă perioadă de timp, biserica nu a fost pictată, ci doar zugrăvită după cerințele impuse unei biserici de mir. Obiectele de cult existente nu prezintă o valoare istorică sau artistică deosebită, cu excepția icoanelor de pe catapeteasma bisericii, care sunt pictate pe pânză în stil realist, impresionând privitorul prin armonia culorilor și echilibrul proporțiilor. Datarea lor este identificată cu cea a bisericii, fără însă să se cunoască numele pictorului și nici al donatorului. Din icoanele de pe catapeteasmă se remarcă icoana Maicii Domnului, a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, a Sf. Ioan Botezătorul și a Sf. Ierarh Nicolae. Deasupra lor trona tabloul cu scena luării de pe Sf. Cruce a Mântuitorului Hristos, cu dimensiuni duble față de cele amintite mai sus.

În fața iconostasului atârână până azi un candelabru frumos cu cristale de Boemia, pe care am avut bucuria de a-l recondiționa în anul 1982, când studiam la Seminarul Teologic Ortodox din Cluj-Napoca. După stilul specific sfârșitului secolului al XIX-lea, candelabrul are aceiași vechime cu biserica. În perioada anilor 1970-1980 au fost donate două candelabre: unul de familia Dudaș Andrei, având ca decor distinct statuia unui copil, iar al doilea de familia Gherdan Nistor.

În anul 1910, biserica era acoperită cu țigla model solzi, iar în anul 1910 turnul a fost acoperit cu tinichea. În anul 1932, biserica a fost complet renovată în interior și în exterior, iar în anul 1954 i s-a făcut o reparație sumară. În anul 1966 s-a realizat o

spre administrare ven. administrațiunii a fondurilor noastre diecezne”. Probabil, la acest fond s-au adunat în timp donațiile credincioșilor din parohie, motiv pentru care pe clopote se precizează în scris că ele au fost turnate „din colecta benevolă a credincioșilor”. Presupunem că la data turnării nu se știa precis cine vor fi donatorii acestora.

⁵² Arhiva Parohiei Cenaloș, *Inventar despre averea mobilă și imobilă a Parohiei Române Unite de Cenaloș făcut 5 octombrie 1930*, p. 1. Aceste caracteristici tehnice sunt menționate și în *Contractul de execuție al clopotelor din 18 februarie 1930*, în care se precizează că „vor fi turnate din metal de clopote de cea mai bună calitate” și vor fi livrate parohiei până la Paștile din anul 1930.

*Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericesti și al buneii conviețuirii
interconfesionale*

reparație capitală, introducându-se și curentul electric. Între anii 1995 și 1997, acoperișul de țiglă a fost înlocuit cu tablă de aluminiu și s-a renovat exteriorul bisericii prin îndepărtarea tencuiei vechi, până la cărămidă, și înlocuirea acesteia cu o tencuială nouă. Au fost înlocuite și ferestrele vechi cu altele noi, precum și scaunele laterale ale bărbaților și cele două strane (din anul 1930) au fost schimbate cu altele noi, confecționate de tâmplarul Nagy Vincze din Sâniob. Meritul acestor ample acțiuni a fost al curatorilor (epitropilor) Pop Alexandru și Tirpe Nistor, care s-au implicat direct în acțiunea de renovare a bisericii. Tot acum a fost pictat și interiorul bisericii, în tehnica tempera, de către pictorul Popel Alexandru din Oradea.

La insistențele familiei Erdei Dumitru, cantorul bisericii, a fost schimbat și vechiul iconostas din scândură vopsită în albastru deschis cu ornamente albe, cu un iconostas din lemn sculptat, cu elemente poleite în foiță de aur. Cheltuielile au fost suportate de fam. Erdei Dumitru, fam. epitropului Pop Alexandru jr și tatăl acestuia, Pop Alexandru sen. Sculptarea ușilor arhierești și a celor diaconești în lemn de tei poleit în foiță de aur au fost suportate de familia Erdei Dumitru și au fost realizate la câțiva ani după montarea noului iconostas. Deoarece biserica primise o nouă și frumoasă înfățișare, care impunea instalarea unui candelabru mare în sânul bisericii, dar nu mai existau fonduri în acest sens, familia cantorului bisericesc a reușit să doneze ultimul candelabru mare de sticlă fabricat la Pădurea Neagră, deoarece fabrica de sticlă de aici deja se închisese, ca multe altele din întreaga țară.

Vrednicul părinte Matei Avram, care era paroh în acea vreme, nu a uitat nici de eroii neamului și de cei din satul Cenaloș, schimbând crucea veche de lemn din curtea bisericii cu o cruce de beton cu postament, având înălțimea de 2 m. Inscricția de pe ea este în tablă de cupru și ne relatează că a fost ridicată „În amintirea eroilor din Divizionul IV Tunuri Munte căzuți în luptele pentru dezrobirea Ardealului de Nord și campania împotriva fascismului 23 august 1944 – 8 mai 1945”. Mai jos sunt tipărite numele eroilor căzuți în hotarele satului și data de 25.7.1945, când a fost ridicată crucea de lemn. În data de 8.6.1994 a fost înlocuită crucea cu una nouă și s-a adăugat și lista celor 15 eroi din satul Cenaloș căzuți pentru patrie, în fruntea lor fiind căpitanul Demian Gheorghe.

Toate aceste lucrări au fost binecuvântate de episcopul Ioan Mihălțan la 26 octombrie 1997, ocazie cu care biserica a primit încă un hram: Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir.

Între anii 2001 și 2010 s-au făcut noi renovări interioare și exterioare de către vrednicul părinte paroh Pop Florin, lucrări care au fost binecuvântate de Preasfințitul Părinte Episcop Sofronie Drincec la 24 octombrie 2010, biserica fiind tâmosită abia atunci.

Odată cu trecerea anilor s-a constatat că vechea sobă de teracotă nu mai asigură necesarul de căldură pentru perioada de iarnă, motiv pentru care fam. ing. Erdei Dinu a venit cu ideea montării a 8 panouri radiante, iar pentru perioada verii un aparat de aer condiționat de 32000 btu, pe care le-a și donat pentru biserică în anul 2016.

b. Slujitorii bisericii

Cercetând documentele din arhiva Parohiei Cenaloș constatăm că la vechea biserică din Cenaloș au slujit următorii preoți ortodocși: Ioan Costa – 1791; Vasile Aștelean – 1815, care a fost sfințit de episcopul Pavel Avacumovici în 1808; Zaharie Rad – 1820; Gheorghe Fărcaș – 1825; Vasile Popovici – 1828; și Petru Popovici – 1833. Între anii 1842 și 1948, la noua biserică din sat au slujit un șir de preoți greco-catolici: Georgiu Leucutza – 1842; Paul Chiș – 1861; Antoniu Milian – 1861-1868; Georgiu Perenyi – 1869-1874; Sigismund Șincai – 1874-1878; Ioan Senț – 1878-1888; Emanuil Papp – 1888-1890; Filimon Iuliu – 1891-1923; Cavași Candiu – 1923-1930; Mădăras Romul – 1930-1940; Romocea Vasile – 1941-1945; și Otravă Coriolan – 1945-1948.

Din procesul verbal încheiat la data de 29 octombrie 1948 reiese că pr. Otravă Coriolan a semnat actul de predare a averii Parohiei Unite Cenaloș către Biserica Ortodoxă Cenaloș și a semnat și actul de primire a bunurilor mobile și imobile ale parohiei,⁵³ el slujind în continuare ca preot ortodox până la venirea pr. Țicra Traian. Acest fapt mi-a fost confirmat de preoteasa văd. Țicra Rozalia, într-un interviu luat în data de 7 septembrie 1999.

După revenirea la vechea credință ortodoxă, în Parohia Cenaloș au slujit următorii preoți: Țicra Traian (1950-1977), Baci Virgil (1978-1992), Matei Avram (1992-1997) și Pop Florin-Vasile, din anul 1997 până în prezent. După venirea părintelui Țicra și până în anul 1997, satul Cenaloș a devenit filie a Parohiei Ortodoxe Ciuhoi, unde s-a mutat părintele Țicra Traian, deoarece pe parohul de aici, vrednicul părinte Oros Gavril, autoritățile comuniste l-au deportat la Canalul Dunărea-Marea Neagră, iar după întoarcerea lui acasă i-au interzis să mai slujească.⁵⁴

Dintre cântăreții (cantorii) care au activat în strana Parohiei Cenaloș amintim pe Popa Filimon (1900-1949), Dudaș Teodor (1950-1982), iar din anul 1982 până în prezent este Erdei Dumitru. Dintre epitropi amintim pe Vasile Pantiș (1883), Biluca Paul (1932-1939), Demian Gheorghe (1932-1947), Pop Ioan (1946), Fürtös Pavel (1946), Biluca Nistor (1946), Boroș Ioan (1954-1958), Dobran Ioan (1954-1958), Brezovki Ioan, Pop Alexandru jr (1991-2008), Tirpe Nistor (1991-2013) și Ungur Ioan din anul 2008 până în prezent.

c. Casa parohială

Din documentele parohiei aflăm că lângă biserică exista o casă parohială în formă de L, construită în anul 1847, din cărămidă arsă, acoperită cu țiglă model solzi, cu 5

⁵³ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Proces-verbal de predare-preluare a Parohiei Ortodoxe Cenaloș nr. 1443/1948*.

⁵⁴ Vezi detalii la Ciprian-Florin Albu, *op. cit.*, p. 46-49.

încăperi, dar clădirea era „scundă, și nehygienică și cere rezidire”.⁵⁵ Din aceste motive în anul 1947 se începe construirea unei case parohiale moderne, cu baie și birou parohial. Datorită condițiilor grele de după război, abia în anul 1951 erau locuibile o cameră, o bucatărie și o cămară, iar în inventarul parohiei din anul 1954 apare menționată și noua casă parohială.

În anii care au urmat s-au făcut mai multe presiuni asupra pr. Țicra Traian, care cedează în anul 1961 ambele case parohiale, cu toate dependențele lor, în favoarea Sfatului Popular al Comunei Ciuhoi, pentru a se construi în ele dispensar comunal.⁵⁶ La intervenția șefului Direcției Sanitare Bihor de atunci, dr. Popa Ionică, Dispensarul comunal a fost construit în satul Cenaloș, în anul 1971, într-un stil modern, dotat cu aparatură medicală și stomatologică de ultimă oră, cu personal medical calificat; un centru medical rural ce s-a bucurat de prestigiu profesional în tot județul Bihor. Explicația o găsim în faptul că inițiatorul acțiunii era fiu al satului Cenaloș și fiu al diacului Bisericii din Cenaloș, învățătorul Popa Filimon, care a rămas în memoria sătenilor ca un om de mare omenie, cu copii înșcoliți, bine educați moral și bine formați profesional. Tot datorită fiului său, în anul 1970 au fost demarate lucrările de infrastructură la drumul ce leagă satul de șoseaua Oradea-Marghita și asfaltarea acestuia în anul 1978.

În casa parohială din Comuna Ciuhoi a funcționat sediul Cooperativei Agricole de Producție Ciuhoi până în anii 1978, când a revenit la menirea ei inițială, aceea de casă parohială.

Corpului **L** al casei parohiale din Cenaloș i s-a adăugat noul corp al dispensarului în formă de **I**. Împreună formează un **U**, cu brațele deschise către toți cei dormici să fie sănătoși cu sufletul și cu trupul lor... Simbolistica inițialelor este logică și inspirată: **L** simbolizează libertatea spre care alergăm, iar litera **I** simbolizează iertare la care aspirăm; ambele putând fi dobândite doar prin Unirea noastră între noi și cu Dumnezeu. Cel mai bine au înțeles această taină pr. paroh Popa Florin, care, renunțând la o parte din casa parohială, a asigurat continuitate asistenței medicale localnicilor, și domnul medic dr. Oros Gheorghe, care, ca fost medic al Dispensarului din Cenaloș, la puțin timp după Revoluție a înființat aici, în restul clădirii, „Casa de copii Dominik”... demonstrând prin gestul dâșilor un adevăr incontestabil: nu putem face nimic pentru alții, decât renunțând la noi înșine.

d. Cimitirul parohial

Biserica are un cimitir vechi cu o suprafață de 1,16 ha și un cimitir nou cu o suprafață de 0,25 ha, unde sunt înmormântați credincioșii ortodocși, dar și credincioși de

⁵⁵ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Inventar despre averea mobilă și imobilă a Parohiei Române Unite de Cenaloș făcut la 23 august 1940*, p. 2.

⁵⁶ Idem, *Adresă către Secțiunea financiară a Raionului Oradea*, nr. 33 din 10 dec. 1961.

alte confesiuni, deoarece aceștia nu au un cimitir propriu. La marginea hotarelor satului din partea de sud-est, respectiv pe partea de lângă șosea a Dealului Cuncărechi, se află Cimitirul evreiesc.

Din documentele parohiei reiese că în anul 1940, lângă biserică, era un „știntirim îngrădit cu gard viu de ligustrum este protejat cu o pânză de sârmă, cu plantațiuni de tei, nuci, castani și mălini; grupuri de flori”⁵⁷. Se pare că aici a fost primul cimitir al Parohiei Cenaloș, care, conform tradiției străvechi, era situat în jurul bisericii din sat. Ipoteza noastră este confirmată de mărturisirea făcută de enoriașul parohiei Hodișan Pavel, care a mărturisit părintelui paroh Pop Florian că pe vremea când lucra la dispensarul din sat în perioada comunistă, care inițial a fost casa parohială, a trebuit să intervină la consolidarea fundației de sub colțul clădirii dinspre biserică, deoarece aceasta a cedat. În timpul săpăturilor au găsit la baza fundației veșminte preoțești. Această descoperire adeverește că între biserică și vechea casă parohială a existat un cimitir străvechi, peste care s-a extins noua casă parohială.

e. Activități culturale și religioase în trecut

Societatea culturală Astra își face simțită prezența și în Cenaloș. Astfel, în revista „Crisia” găsim menționat numele lui Florian Sabău, țaran din Cenaloș, ca participant activ la activitățile culturale din zonă ale Astei în perioada interbelică. Menționăm, de asemenea, activitățile catehetice desfășurate în perioada comunistă între anii 1980 și 1989 de către elevul seminarist și studentul teolog Erdei Miron, care aduna copiii și tinerii satului la biserică, în vacanța de vară, pentru catehizare și pentru pregătirea unor programe religios-culturale de Sf. Paști și de Crăciun, precum și organizarea de pelerinaje anuale la mănăstirile din Ardeal, cu credincioșii din sat.

f. Manuscrise și cărți vechi

Dintre vechile cărți de cult rămase în biblioteca parohiei se află un „Strașnic”, tipărit la Blaj în 1773 cu caractere chirilice, având numeroase și importante însemnări pe marginea paginilor. Chiar pe pagina de copertă este menționată de pr. Iuliu Filimon data de 1 decembrie 1890 „ziua introducerii în parohie”. În biblioteca veche a parohiei există până azi registrul cu evidența botezaților, cununaților și repausaților din anii 1770-1842, scrise cu litere chirilice. Începând cu anul 1842 se continuă înregistrarea lor în aceleași registre, dar cu litere latine. Alte cărți vechi de cult au fost predate „Fondului de carte veche” al Bibliotecii Eparhiei Oradiei: „Chiriocodromion”, București, 1732; „Octoih”, Iași, 1749; „Molitvelnic”, Blaj, 1757; „Penticostar”, Blaj, 1768; „Psaltire”, Blaj, 1773; „Liturghii”, Sibiu, 1798; „Apostol”, Blaj, 1802, pentru inventarierea și păstrarea lor în condiții optime.

⁵⁷ Arhiva Parohiei Cenaloș, *Inventar despre averea mobilă și imobilă a Parohiei Române Unite de Cenaloș făcut la 23 august 1940*, p. 1.

g. Școala primară din sat

Școlile românești din Bihor sunt menționate documentar încă la începutul secolului al XVIII-lea. După trecerea Transilvaniei sub suzeranitate austriacă, împărăteasa Maria Tereza a dat o atenție deosebită înființării de școli, datorită decadenței și a neștiinței la care au ajuns popoarele pe care le conducea și pentru a recruta în armata imperială soldați învățați și pricepuți. În anul 1774 a promovat reforma școlară (Ratio educationis), punând bazele învățământului secularizat (de stat) pe tot cuprinsul Imperiului Habsburgic. Prin aceasta măsură a înlăturat monopolul bisericesc în domeniul educației și a dispus înființarea de școli în toate comunele, ca fiecare națiune să fie instruită prin școlile ei naționale. La prima vedere, intenția împărătesei este laudabilă, dar, studiind contextul istoric, prin înființarea școlilor se urmărea susținerea acțiunii de catolicizare a românilor din Transilvania.⁵⁸

În anul 1793, comitatul Bihor decide înființarea școlilor pe seama românilor de lege greco-orientală (ortodoxe, n.n.). Astfel s-a propus înființarea în cercul Oradea Mare a 19 școli pentru 74 de comune, între acestea numărându-se satele Ciuhoi și Sfârnaș. În cercul Eriului (Eriu-Sâncrai din județul Sălaj, n.n.) s-a propus înființarea a 12 școli pentru 32 comune, între care se afla și satul Cenaloș împreună cu satele Hăucești și Sărsig din apropiere.

Satul Cenaloș avea pe atunci 81 de case și aparținea familiei Ravodzi, succesori ai familiei Eödön și Abației de Sîniob. Cetățenii erau obligați să dea învățătorului următoarele produse:

Satul	Lemne	Grâu	Porumb	Florini
Cenaloș	6 st.	12 cb.	6 cb.	60
Hăucești	2	4	2	-
Sărsig	4	8	4	-

Din protocolul primei ședințe ținut la 4 aprilie 1816, se menționează că comitatul luând în considerare sărăcia comunelor române n-a putut face nimic pentru organizarea și înființarea școlilor. În documentele școlare apare prima precizare despre existența Școlii din Cenaloș, în care, începând cu anul 1874, „au fost aplicați întotdeauna docenți calificați”.⁵⁹

Găsim mențiuni scrise despre „școala veche” din Cenaloș, care a fost cumpărată în anul 1891 de către popor, „însă și acum mai datorează Fondului Pavelian 700 de coroane”.⁶⁰

⁵⁸ Vezi detalii la Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 152-154.

⁵⁹ *Acte școlare pe anul 1930.*

⁶⁰ Fondul Arhivelor Statului Oradea, *Dosar nr. 183.*

Din actele școlare întocmite la acea vreme aflăm că în cadrul orelor de predare se foloseau următoarele manuale: *Catehismul mic*, *Istoria biblică*, *Abecedarul*, *Legendariu român și maghiar*, *Geografia*, *Constituțiunea patriei*, *Istoria naturală*, *Fisica*, *Economia*, *Higiena și Desen*.⁶¹ În toată această perioadă, Statul ungar a desfășurat o amplă acțiune de înlocuire a școlilor confesionale cu limba de predare în limba română, cu școlile de stat, în care limba de predare era limba maghiară; măsură prin care se urmărea grăbirea procesului de maghiarizare a românilor din Ungaria și Transilvania.⁶²

Începând cu anul 1917 în documente este menționată „școala nouă”, cea veche fiind necorespunzătoare. Această clădire se compunea din mai multe săli; în 2 dintre ele funcționa școala și grădinița. Actuala clădire a Școlii din Cenaloș a fost casa moșierului Vikol și a fost cumpărată de locuitorii din Cenaloș pentru a o transforma în școală a satului. În perioada anilor 1930-1940, la „Școala primară mixtă de stat” din Cenaloș se făceau 6 clase primare, după care s-a trecut la 7 clase primare, în care studiau între 70 și 80 de băieți și fete.⁶³ În ceea ce privește disciplina „Studiul religiei”, caietele de evidență ale pr. Romul Mădăras sunt generoase în dovezi și informații prețioase privind seriozitatea cu care se predă și se învață în această școală. În procesul verbal din 3 iunie 1932, inspectorul Antoniu Băliban, protopop de Marghita, precizează că examenul de Religie s-a ținut „cu succes eminent”, iar profesorul „s-a ocupat intențiv cu educarea mlădițelor poporului român din Cenaloș. Îl felicit din inimă! Mulți ani!!!” Este felicitat și directorul școlii, Petru Berindei, „care asemenea a avut partea leului întru creșterea acestor școlari și școlărițe”.⁶⁴

În jurul anilor 1960 devine „Școala elementară din Cenaloș cu clasele I-IV”, deoarece în comuna Ciuhoi s-a construit „Școala generală din Ciuhoi cu clasele V-VIII”, unde își continuau pregătirea copiii din satele Cenaloș, Sfârnaș și Sâniob, care aparțineau de comuna Ciuhoi.

Din mărturisirile celor care au studiat în prima perioadă a veacului trecut în această școală aflăm că aici se făcea o educație temeinică, cu învățători bine pregătiți, dar și exigenți. Dacă cuvintele și îndemnurile învățătorilor nu erau convingătoare în actul educativ, adeseori erau folosite metode de convingere coercitive: nuiua și liniarul, cu care copiii erau plesniți peste primele 3 degete adunate la un loc. Niciunul

⁶¹ *Acte școlare pe anul 1910*.

⁶² Prof. Ioan Popovici, Dr. Bujor Dulgău, Pr. Ioan Mircea Ghitea, *Din durerile Bihorului. Pagini din lupta intelectualității române din Bihor pentru apărarea credinței, școlii și ființei naționale românești*, vol. I, *Documente 1901-1903*, Editura România în lume, București, 2010, p. 86.

⁶³ Arhiva Parohiei Cenaloș, pr. Romul Mădăras, *Caiet de Cateheze, anii 1931-1934*, p. 1-28.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 16.

Satul românesc Cenaloș, un sat al istoriei bisericești și al bunei conviețuirii interconfesionale

dintre interlocutori nu s-a plâns că ar fi fost maltratată sau umilită în fața clasei, ci au considerat că a fost un gest necesar pentru buna lor educație. Tot de la dânsii am aflat că începutul și sfârșitul recreațiilor erau anunțate cu un clopot de dimensiuni mici (10-15 kg), instalat în curtea școlii pe peretele magaziei de lemne, care avea înscris pe el litere pe care ei nu le-au putut citi. Consider că acel clopot era de la biserică veche din sat, de pe vremea când se scria cu litere chirilice. Găsirea lui ne-ar descoperi alte taine despre trecutul satului Cenaloș.

Învățătorii care și-au desfășurat activitatea la Școala din Cenaloș au fost următorii:

Filimon Popa (1929-1931), Petru Berindei (1931-1937), Vasile Fâșie (1933-1934), Dumitru Boianțiu (1927-1945), Pop Nistor (1946-1947), Raț Daniela (1947-1958), Otravă Maria (1958-1960), Sasca Iosif (1959-1982) Fürtös Ioan (1960-1990), Hobineac Rozalia (1990-1991), Rodica Sabău (1991-1995), Badea Florica (1995-2003), Gut Mirela (2003-2004), Șipoș Natalia (2004-2005), Badea Florica (2005-2007), Șandor Raluca și Ramona Chereji (2007-2008), Gașpar Eva (2008-2009), Rusu Camelia (2009-2010) și Demian Marcela (2010-2011). Din cauza numărului tot mai scăzut de copii, începând cu anul 2011 Școala din Cenaloș a fost comasată cu Școala generală din Ciuhoi, unde copiii sunt duși cu un microbuz școlar.

Ca unul care am început să cunosc tainele lumii acesteia în această modestă școală de țară, în anii 1968-1972, recunosc că ea a fost pentru cei care am buchisit aici o rampă de lansare în universul existențial, unde am învățat să sădim primul pom pentru viitor; în biserică din sat am învățat să investim în oameni pentru a dobândi veșnicia, iar satul ne-a învățat să-i prețuim datinile și tradițiile ancestrale, prin care un popor nu poate fi biruit niciodată. Restul a venit de la sine.